

Някои проекции на личностно-развиващия подход от общите нормативни актове в специалната предучилищна документация

Валентина Радева, Тодорка Стефанова

Abstract: Some Reflections of the Personal Development Approach from the Enactments to the Pre-school Specific Documents: *The accession of our country to the European Union has led to some strategic changes in the area of education and training which are linked to the synchronization of the levels of knowledge within the Community and the acquisition of the necessary key competences. The contemporary education in the world has been increasingly influenced by the personal development of the learners and teachers. An important document in the respect, which is applicable in our national education system, is the European Qualification Framework.*

Key words: *sustainable education, personal development, creative aspects, European and national enactments*

ВЪВЕДЕНИЕ

На 10 януари 2012 г. ООН представя заключителния документ **Бъдещето, което желаем**. Отново е поставен за разглеждане проблемът за неустойчивото развитие, което е увеличило натиска върху ограничените природни ресурси на Земята и върху издръжливостта на екосистемите. Подчертава се нуждата от включването на устойчивото развитие във всички аспекти на начина ни на живот и значителната роля на културата в тази посока. Организацията призовава за прилагането на холистичен подход, който ще „ръководи човечеството да живее в хармония с природата“ [2].

В общата Рамка за действие сред приоритетните области е и образованието. Това поражда ангажимент за засилване приноса на образователните системи, включително чрез засилено обучение на учители и усъвършенстване на учебните програми, структурирани върху интердисциплинарните подходи.

Един от съвременните психолого-педагогически подходи, допринасящ именно за трайното и устойчиво ценностно поведение у индивида, е и системно-личностният развиващ подход в образованието. Този подход е анализиран в различни негови проявления на VIII-та Международна научно-практическа конференция „Личностно-професионално развитие на педагогиката – традиции и иновации“, проведена от 2 до 6 юли 2012 г. в Санкт Петербург. На нея Аксочиц предлага една ефективна форма за реализация на предметното съдържание – *проектна задача* в условията на проблемна ситуация, но „не в стандартната (учебно-абстрактна) форма, а в ситуации, приближаващи се максимално по форма и съдържание до реалните“ [1].

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. СТРАТЕГИЧЕСКИ ЕВРОПЕЙСКИ ПРИОРИТЕТИ

1. 1. Европейска Квалификационна Рамка (ЕКР)

Сред основните европейски нормативни документи, на които стъпва националното ни законодателство в образователната сфера, е **ЕКР за учене през целия живот**. Тя лежи в основата и на проектозакона за Предучилищното и училищното образование, който има за основна цел да въведе порядък в изобилието от подзаконовни нормативни актове, правилници, наредби и др., които внасят объркване в регулирането на тази сфера от обществени отношения.

С препоръката на Европейския парламент и на Съвета за създаване на ЕКР се създава обща европейска съпоставителна основа – осем референтни нива, които обхващат пълния диапазон квалификации – от основно ниво до напреднали. Рамката акцентира върху онова, което учащият знае, разбира и може да направи при завършване на определено ниво, а не върху вложените средства или продължителността, например. В контекста на ЕКР уменията се описват като

познавателни, т.е. включващи прилагане на логическо, интуитивно и **творческо** мислене, и *практически*, а компетентността се тълкува като доказана способност за използване на знания, умения и личностни, социални и/или методологични дадености в учебни ситуации и в личностно развитие. Едно от главните преимущества на документа е обединяването на различните европейски квалификационни системи и улесняването на по-активната комуникация и мобилност между тях. Препоръката за създаване на ЕКР не замества националните квалификационни системи, но следва да се прилага в съответствие с местното законодателство и практика.

1. 2. Стратегия „ЕСЕТ 2020“

В друг базов европейски документ, наименован **Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж „ЕСЕТ 2020“**, се предвижда в периода до 2020 г. първостепенната цел на европейското сътрудничество да се оформи в контекста на фундаменталния принцип на ученето през целия живот във всичките му аспекти (формално, неформално и информално) и на всички степени (от най-ранното обучение на деца до ученето за възрастни). Четири са стратегическите цели, като отново специално внимание се обръща на разгръщането на **творчеството** и **новаторството**. Разгръщането на творчеството се разглежда освен като източник на лично удовлетворение и като основен катализатор на новаторство, което от своя страна се признава като една от основните движещи сили на устойчивото икономическо развитие, защото „Творчеството и иновациите са ключови фактори за развитие на предприятията и за способността на Европа да се конкурира в международен мащаб“ [5].

Сред базовите цели на стратегия „Европа 2020“ е и подобряването на жизненото равнище чрез осигуряване на три взаимно подсилващи се приоритета за социална пазарна икономика: *интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж*.

С понятието *интелигентен растеж* Комисията предлага поредица приоритети, сред които важно място заемат подобряването на знанията и иновациите като водещи фактори за бъдещият растеж. На национално равнище на държавите членки се препоръчва да осигурят ефективно инвестиране в образователните системи; да подобряват резултатите в сферата на образованието, като обърнат внимание на всеки сегмент (предучилищна възраст, начално, средно и висше образование) в рамките на интегриран метод, обхващащ ключови компетенции; да повишат отвореността и пригодността на образователните системи, като изградят национални квалификационни рамки и т.н.

Чрез акцентирването върху понятието *устойчив растеж* Европа си поставя за цел да подпомага потребителите да ценят ефективното използване на ресурсите, като се предотвратява влошаването на околната среда, загубата на биологично разнообразие и неустойчивото използване на ресурсите. По този начин се очаква да се насърчи икономическото, социалното и териториалното сближаване.

Под ключовото понятие *приобщаващ растеж* Европа проявява стремеж хората да станат по-способни чрез високи нива на заетост, **инвестиране в умения**, модернизиране на системите за обучение, така че да се помогне на хората да изградят умение да предвиждат и управляват промените и да изградят сплотено общество.

2. НАЦИОНАЛНИ СТРАТЕГИЧЕСКИ ПРИОРИТЕТИ В КОНТЕКСТА НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ СТАНДАРТИ

2. 1. Национална стратегия за Учене през целия живот (УЦЖ) за периода 2008-2013 година

От 2007 г. и България е страна участник в Европейската програма „Учене през целия живот“ 2007-2013 г. Това дава повод за приемане на тази **Национална**

стратегия. Концепцията за УЦЖ присъства и в други национални стратегически документи и програми: Проекта на Закон за предучилищното и училищно образование, Националната програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка 2006-2015 г., Стратегията за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства и др. В концепцията са набелязани редица дейности за повишаване на адаптивността на всеки човек към икономическите и социалните промени, насочени към учебното съдържание, учебната среда, методите за оценяване, съвременните форми на обучение и др. Едни от съвременните изисквания към учебното съдържание в контекста на УЦЖ са: промяна в нагласите към учебния процес – от възпроизвеждане на знания към творческото им осмисляне и практическото им прилагане; системно интегриране на ключовите компетентности и др.

2. 2. Национална програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка (2006 – 2015 г.)

В тази Програма проличават тенденциите в българската образователна система. Отчита се факта, че през последните години в съзнанието на повечето граждани образованието се оформи като нов национален приоритет, като първопричина за обстоятелството, че само една образована нация може да бъде богата и просперираща. Предлаганата програма е основана на разбирането, че главна ценност в образователната система е **детето (ученикът)**, т.е. тук отново на преден план изпъкват личностно-развиващите аспекти. В документа се визират основните проблеми на съвременното образование. Като своеобразна „спирачка“ за развитието на децата се посочва утвърдената практика към запаметяване и възпроизвеждане, а не провокирането на творческо мислене, самостоятелност и формиране на умения за вземане на решения в практически ситуации. Коментира се, че в съвременните условия на информационно насищане училището не е единственият, а в много случаи не е и основният източник на информация за децата. Това предопределя и новата роля на учителя – превръщането му от монополист на знанието в медиатор между информационния хаос и подредените знания.

Водещи цели на Програмата са: равният достъп до образование и качествено образование – две от основните цели и на образователната политика, застъпена в актовете, приети в рамките на Европейския съюз, както и в документите на ООН в областта на образованието. Качественото образование предполага пълноценна социална реализация, „то трябва да насърчава проявлението и максималното развитие на способностите на детето както в процеса на обучение (натрупване на знания и формиране на умения), така и в процеса на възпитание (**развитие на личността**)“ [8].

2. 3. Проектозакон за предучилищното и училищното образование (ПЗПУО)

В **мотивите** за приемането на нов закон за Предучилищното и училищно образование МОМН посочва като една от причините именно остарялата действаща нормативна уредба както и факта, че тя „не поставя ясно и категорично фокуса върху развитието на личността на детето и ученика с неговата автономност и свобода на избор, право на личен стремеж към преуспяване и благоденствие, принадлежност, участие и отговорност към множество общности и групи едновременно“ [7]. И тук се сочи, че основната цел на образованието във високотехнологичната ни действителност вече не може да бъде механичното усвояване и възпроизвеждане на готови знания. Внимание според авторите трябва да се обърне на „развитието на умения за сложното боравене с постоянно променяща се информация и усвояване на методи на учене, на ключови компетентности и нагласа за учене през целия живот“ [пак там].

Предлаганият проект на закон внася ново качество в националното ни образование. С грижа за развитието на интересите и способностите на децата за първи път се въвежда статута на *Центровете за подкрепа за личностно развитие*, което е показателно за значимостта на разглеждания подход. Целта на тези центрове е в тях да се организират дейности, подкрепящи приобщаването, обучението, възпитанието на децата/учениците. В зависимост от дейността си центровете са разделени на две групи: а) за развитие на интересите, способностите, компетентностите и изявата в областта на науките, технологиите, изкуствата и спорта; б) за кариерно ориентиране и консултиране.

Още в общите разпоредби на ПЗПУО е указано, че образованието е национален приоритет и гарант за това са основните принципи, заложиени в тази системата. Водещ принцип е именно ориентираността на образованието към интереса и към мотивацията на детето/ученика, към възрастовите и социалните промени в живота му (чл. 3, т.1 ПЗПУО). Ранното откриване и насърчаване развитието и реализацията на силните страни и заложбите на всяко дете/ученик, както се препоръчва в чл. 5, е пряко свързано с прилагането на личностно-развиващия подход.

3. ПРОЕКЦИЯ НА ЛИЧНОСТНО-РАЗВИВАЩИЯ ПОДХОД В ЕВРОПЕЙСКАТА И НАЦИОНАЛНАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА МАТЕРИЯ

3. 1. Общопедагогическа интерпретация

Личностно-развиващият подход прозира и на ниво изисквания към учебниците, учебните книжки и учебните помагала в образователната система. Те трябва да са съобразени с възрастовите характеристики на децата и учениците и да насърчават самостоятелността и критическото мислене у тях.

На подкрепата за личностно развитие на децата/учениците се отделя специално внимание в ПЗПУО и в раздел втори. Институциите в образователната система, съвместно с държавните и местните органи и структури, се ангажират с подкрепата за личностно развитие на детето/ученика, за изграждане на позитивен организационен климат чрез създаване на условия за сътрудничество, ефективна комуникация и отношения на загриженост между всички участници в процеса на образование. Подкрепата за личностно развитие се състои и в осигуряване на подходяща физическа, психологическа и социална среда за развиване на способностите и уменията на децата. Тази подкрепа се дели на обща и допълнителна. Същността на първата се състои в изпълнението на многообразни дейности, сред които: допълнителни модули в детските градини за деца, които не владеят български език; занимания по интереси; поощряване с морални и материални награди и др. Заниманията по интереси се организират за развитие на способностите на децата, за изява на дарбите им в областта на науките, технологиите, изкуствата и т.н., както и за придобиване на умения за лидерство, при условия и ред, определени в държавния образователен стандарт за приобщаващото образование. Към допълнителната подкрепа спада осигуряването на достъпна среда, технически средства, оборудване, дидактически материали, методики и специалисти и др. Тази подкрепа се предоставя на деца със специални образователни потребности, такива в риск, с изявени дарби или с хронични заболявания.

Някои акценти от проведената в началото на тази година Конференция в Санкт-Петербург дават ясна представа за идентичните проблеми в европейската образователна система и все по-категоричното присъствие на личностно-развиващия подход като крачка към решаването им. Л. Митина предлага в доклада си решение за удачно приложение на личностно-развиващия подход чрез поставянето на взаимно свързани теоретически, експериментални и практически задачи. Тя отбелязва още и необходимостта от внедряването на нови

методологически подходи с интеграционно-синтезиращ характер, които „играят голяма роля в разбирането и изучаването на човека, в осмислянето на жизнените му възможности, на по-висшите му цели и смисъл в живота“ [6].

Опитът и резултатите, които споделя Г. Вайзер в своята разработка, показват за пореден път, че този подход способства за формиране у децата на способност за самостоятелно съставяне на задачи, които „концентрират в себе си умствени операции, характерни не само за репродуктивната (възпроизвеждащата), но и за продуктивната (творческата) дейност“ [3].

В контекста на този подход отново изпква ролята на учителя като фасилитатор в образователния процес. Якиманская твърди, че: „Педагогът е длъжен не само добре да владее предметното съдържание на знанието (което съставлява когнитивната страна на социализацията), но и професионално да е наясно с това, как това знание се трансформира у всеки ученик чрез субективния му опит, който винаги е индивидуален“ [9]. Смисълът в съвременната педагогическа организация според нея е не само в *обучението*, а и в *изучаването* на всяко дете като развиваща се личност, с всичките ѝ индивидуални проявления. Тя счита, че при изпълнението на две условия може да се приеме, че целта е постигната: а) когато е създадена образователна среда, позволяваща изучаването на всяко дете, с отчитане на неговите индивидуални възможности (способности, потребности и интереси); б) при формиране на нова професионална и личностна позиция на педагога – не само като обучаващ, но и като изучаващ ученика (използващ данните от изучаването на детето за обучаването му).

За реализиране на основната задача – работа с цялата група и с всички деца като индивидуалности, Якиманская препоръчва педагогът да разполага с вариативен комплект дидактически материали. По този начин би се стимулирала креативността на децата заради различните степени на сложност на предоставените материали.

3. 2. Конкретика при проекцията в образователно-възпитателния процес

Особен принос в националната ни предучилищна система в посока на реализация на системно-личностните развиващи подходи имат направленията с изключително творчески потенциал, а именно „Конструктивно-технически и битови дейности“ (КТБД), „Изобразително изкуство“ (ИИ) и „Природен свят“, които са в значителна степен и обвързани помежду си. Бърз обзор върху учебните програми по тези направления и върху одобрените от МОМН програмни системи доказват проекцията на този подход и тук. Акцент в планирането за предучилищната подготовка е откриването и стимулирането на образователния потенциал на всяко дете чрез използването на **личния опит** – „каквото детето **може** да прави, а не – каквото не може“. Комплексното прилагане на множество подходи, като **личностно-хуманен**, интегративен, творчески и др., позволяват детето да се постави в активна субектна позиция, да се осигури амплификация на неговото развитие и адекватна адаптация към изискванията на училищното обучение.

Авторският колектив на Програмната система (ПС) „Моливко“ например обръща специално внимание на значимостта на конструктивния материал по КТБД. Възможностите за комбиниране между материалите според съставителите стимулират идеи, инициативност, **вариативност**. Авторите ги разглеждат и като особен вид модели за учене и игра, защото са носители на познавателна информация и затова препоръчват те да са естетически, ситуативни и функционални. Цитират се Ф. Бекер, К. Фреденс, Х. Уорнър и др., които определят материалите като „своеобразен език“ за учене, защото носят белезите на материалната и духовната култура на обществото. Такова послание те разчитат и в изразите „учене чрез правене“, „учене чрез игра“, „учене чрез всички сетива“ [4].

На вниманието на учителите авторският колектив на ПС „Пред училище“ предлага удвоен брой задължителни регламентирани ситуации по образователните направления „Природен свят“, „КТБД“, „ИИ“ и „Музика“, като целта е педагогът сам да подбере най-подходящите теми за конкретните условия на среда и степен на развитие на децата. По този начин се предлага възможност за творчески подход и вариативност при подбора на образователното съдържание. Съставителите препоръчват работата с лесно достъпни, природни, подръчни, отпадъчни и опаковъчни материали, защото използването им по-лесно стимулира представата за живото, действителното и **действа развиващо на детето**.

Амбицията на авторите на ПС „Здравей, училище!“ за поощряване на личността и творчески потенциал на децата е насочена към типа на задачите. Според тях те трябва да позволяват поливариантност на конструктивните решения и проява на индивидуалност и неповторимост на детската изява. Това становище довежда до формулирането на два типа изисквания (задачи) за всяка ситуация: **задължителни и избираеми** (или незадължителни, с творчески характер). Първите се характеризират с ниска степен на самостоятелност и могат да се определят като подражателни, упражнения по образец или репродуктивни. Вторите, незадължителните изисквания, дават възможност за усъвършенстване на вече усвоени умения и преноса им в нови условия, затова се определят и като творчески – поради високата степен на самостоятелност на децата.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Философията и посланията на европейски ориентирания образователен модел са широкоспектърни и достигат до периода на предучилищното възпитание и образование. В тази възраст детето е изразител на своята уникална индивидуалност, то утвърждава своето социално присъствие сред групата връстници и в света, демонстрира познание, творческо отношение и култура на пресъздаване на света. Определянето на задължителния характер на подготовителната група за училище с нормативен акт в нашата образователна система е важно признание за значимостта на това възрастово равнище за индивида. Във всички стратегически национални документи, представляващи своеобразна рецепция на ключови позиции от европейското образователно законодателство, се дават препоръки за действията и приноса на българските граждани за една нова глобална икономика, изградена на основата на знанието. Като приоритет и главна ценност в институционалната система на предучилищното и училищното образование се изтъква значимостта на индивидуалността на детето и стремежът към **социално-личностното** му развитие.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Аксючиц, С., Проектната задача като средство за личностно-развиващо обучение на малките ученици. – Психология и училище, Москва 2012, с. 109.
- [2] Бъдещето, което желаем, 10 януари 2012 г., Организация на обединените нации, Представен от съпредседателите от името на Бюрото в съответствие с решението на Подготовителен Комитет 2, с.4:
www.mfa.bg/content/2012/3/21/bud2103.pdf
- [3] Вайзер, Г., Проблемът за развитието на творческия потенциал на учителя – Психология и училище, Москва 2012, с. 10.
- [4] Гълъбова, Д. и др., Моливко. Книга за учителя. Дидактична система за подготовителна група в детската градина (6-7г.) по всички образователни направления, диагностика и моторика, с. 400.
- [5] Заключение на Съвета от 12 май 2009 г. относно стратегическа рамка за европейско сътрудничество в областта на образованието и обучението („ЕСЕТ 2020 г.“), (2009/С 119/02), Официален вестник на Европейския съюз, с. 3.

[6] Митина, Л., Система на личностно-развиващия подход в образованието: интеграция между иновации и традиция. – Психология във ВУЗ, №2, 2012, Москва, с. 11.

[7] Мотиви към Закона за предучилищно и училищно образование, с. 1 и с. 2, www.mon.bg/opencms/.../motivi_proekt_zakon_obrazovanie.pdf

[8] Националната програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка (2006 – 2015 г.), с. 9: www.minedu.government.bg/.../sites/.../programa_obrazovanie.pdf

[9] Якиманская, И., За новите подходи към професионално-личностното формиране на педагога. - Психология и училище, Москва 2012, с. 62.

За контакти:

Доц. д-р Тодорка Стефанова, Катедра „Кинезитерapia“, Русенски университет „Ангел Кънчев“, тел.: 082/ 888 410

E-mail: dora@uni-ruse.bg

Ас. Валентина Тодорова Радева, Катедра „Български език, литература и изкуство“, Русенски университет „Ангел Кънчев“, тел.: 082/ 841 609/ в. 210

E-mail: vtradeva@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран.